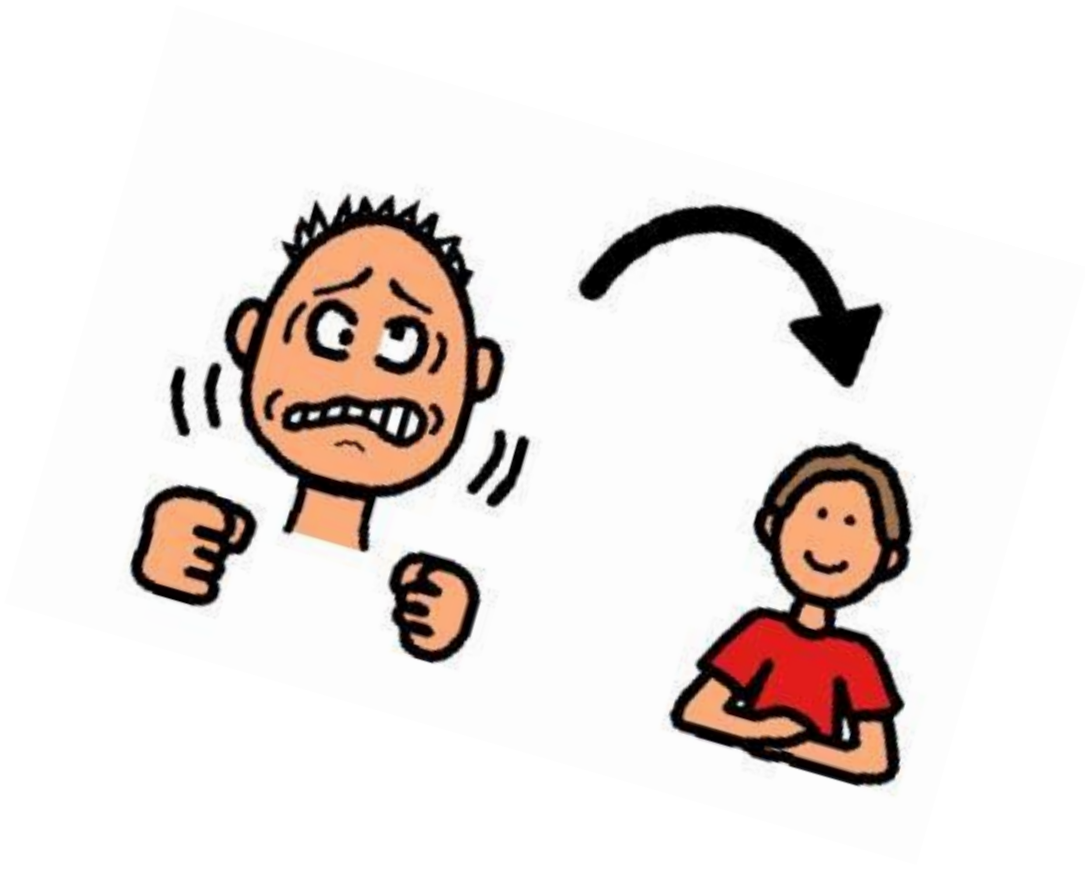

Lapsen fyysinen rauhoittaminen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen haastavissa tilanteissa

Pyhäjärven kaupunki / hyvinvointipalvelut

Hyvinvointilautakunta 2.10.2024 § XX

1. Alkusanat

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa syntyy ajoittain tilanteita, jolloin aggressiivisesti ja rajattomasti käyttäytyvää lasta on rauhoitettava fyysisesti lapsen oman turvallisuuden, toisten ihmisten koskemattomuuden ja ympäristön vahingottomuuden takaamiseksi sekä varmistamiseksi. Kyseessä on viimesijainen toimenpide, joka on välttämätön yleisen turvallisuuden kannalta.

Turvallisuuden takaaminen voi ajoittain vaatia lapsen ottamista syliin, lyöntien, potkujen ja puremisen ehkäisemistä fyysisellä hallinnalla ja tilanteen rauhoittamista korostuneella läsnäololla sekä lähellä pitämisellä. Toimet suoritetaan yhtenevällä käytännöllä, ammatillisesti ja lapsen tunnetta kunnioittaen haastavassakin hetkessä.

Haastavien tilanteiden kohtaamiseen, niissä toimintaan ja purkamiseen liittyy ehdoton läpinäkyvyyden periaate. Asia käydään läpi lapsen, huoltajien sekä henkilökunnan kesken välittömästi tapahtuman jälkeen.

Suomen perustuslaki (Suomen perustuslaki, 2 Luku, 7§) takaa jokaiselle kansalaiselle oikeuden elämään, vapauteen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Vaikka varhaiskasvatuksen kannalta perusoikeuksien toteutuminen fyysisen rajoittamisen tilanteissa voi tuottaa ristiriitaisuutta on se joskus viimesijaisin ja välttämätön toimipide suojella lasta sekä toisia ihmisiä vahingoilta.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestäjä päättää paikallisista toimintatavoista ja vastuista sekä huolehtii, että nämä ovat työntekijöiden tiedossa. Tämä edellyttää henkilöstön perehdytystä, ohjausta, täydennyskoulutusta ja valvontaa sekä havaittuihin ongelmiin puuttumista.

Tässä suunnitelmassa tarkastellaan ja määritetään Pyhäjärven kaupungin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen käytänteitä lapsen fyysisen ohjaamisen ja rajoittamisen suhteen.

Suunnitelma on rakennettu yhteistyössä Pyhäjärven kaupungin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen esihenkilöstön, henkilökunnan ja

varhaiskasvatuksen asiakasperheiden kesken. Valmistelussa on käytetty pohjana mm. Opetushallituksen materiaalia aiheesta.

2. Fyysisen rajoittamisen oikeudellinen perusta

Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Voimakeinojen käyttöoikeus merkitsee vakavaa puuttumista perusoikeutena turvattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, eikä tähän oikeuteen saa puuttua mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Varhaiskasvatuslaissa ei säädetä henkilöstön voimakeinojen käytöstä tai lapsen fyysisestä rajoittamisesta. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö.

Käytännössä esiopetuksessa olevan lapsen käyttäytymiseen puututaan ensisijaisesti samoilla keinoin kuin varhaiskasvatuksessa. Perusopetuslaissa, joka koskee myös esiopetusta, säädetään tarkkarajaisesti opettajan voimakeinojen käytöstä silloin, kun oppilas poistetaan luokkahuoneesta tai oppilaalta otetaan haltuun aine tai esine.

Koska lapsen tai oppilaan muun kiinnipidon edellytyksistä ja noudatettavasta menettelystä ei ole säädetty varhaiskasvatuslaissa tai perusopetuslaissa, voi perusoikeuksien rajoittaminen tulla yksittäistapauksissa kyseeseen ainoastaan rikoslain 4 luvun 4 ja 5 §:ssä säädettyinä hätävarjeluna tai pakkotilassa sallittuna tekona silloin, kun vähemmän rajoittavat toimet eivät tule kysymykseen. Tällöin kyse on oikeudesta puuttua tilanteeseen fyysisesti rajoittamalla, joka on varhaiskasvatuksen tai koulun henkilöstöllä ammattinimikkeestä riippumatta.

Lapsen fyysinen rajoittaminen on viimesijainen toimenpide. Se voi tulla kyseeseen vain, jos tilanne edellyttää välitöntä puuttumista, eikä vaaraa aiheuttavan toiminnan estäminen muilla keinoilla ole mahdollista. Kyse voi olla vain poikkeustilanteesta. Tilanteessa lapsi on välittömästi vaaraksi itselleen, toiselle henkilölle tai omaisuudelle. Fyysistä rajoittamista ei

missään tilanteessa käytetä kurinpitokeinona tai kasvatuksellisenä menetelmänä. Fyysiseen rajoittamiseen ei voida ryhtyä esimerkiksi lapsen tottelemattomuuden tai passiivisen vastarinnan murtamiseksi.

Lasta ei saa provosoida niin, että tilanne ajautuu kiinnipitoon. Lapsen sanalliset uhkaukset tai loukkaava kielenkäyttö eivät oikeuta fyysistä rajoittamista.

Eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on korostettu, että henkilön perusoikeuksia voidaan rajoittaa ainoastaan silloin, kun rajoituksen käyttö perustuu lakiin ja sen käyttö täyttää vaatimukset sen välttämättömyydestä, suhteellisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta.

Rajoitusten käytössä on keskeistä rajoitustoimenpiteiden rajattu käyttöaika. Rajoittaa ei saa enempää eikä pidempää aikaa kuin on välttämätöntä. Rajoitustoimenpiteitä tulee siis käyttää vain sen ajan, joka henkilöiden välittömäksi suojaamiseksi tai turvaamiseksi on tarpeen. Tämän lisäksi käytettyjen rajoitustoimenpiteiden tulee olla tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Rajoitustoimenpiteitä tulee käyttää vain tilanteissa, joissa muut toimet eivät riitä tai eivät ole sovellettavissa ja turvautuminen niihin on siten välttämätöntä.

Perusoikeuksista, kuten oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, ei voi ennakolta luopua, esimerkiksi lapsen tai huoltajan suostumuksella. Huoltaja ei voi pätevästi suostua esimerkiksi lapsensa fyysiseen rajoittamiseen, vaan perusoikeuksia voidaan rajoittaa vain lailla. Lasta voidaan siis fyysisesti rajoittaa ainoastaan, kun on kyse rikoslaissa tarkoitettusta hätävarjelusta tai pakkotilasta.

Jos varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstö pystyy arvioimaan etukäteen, että fyysistä rajoittamista voidaan joutua lapsen kohdalla käyttämään, on hyvä keskustella ennakolta toimintatavoista huoltajien kanssa. Huoltajien kanssa sovitaan, miten tilanteista viestitään kodin ja

varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen välillä. Yhdessä sovitut viestimistavat on myös hyvä kirjata lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Lapsen koskemattomuutta ja turvallisuutta ohjaavat mm. perustuslaki, YK:n lasten oikeuksien sopimus, varhaiskasvatustilannelaki, rikoslaki, perusopetuslaki ja lastensuojelulaki. Yksityiskohtaisesti em. lakeihin voi tutustua oikeusministeriön Finlex.fi-nettisivustolla.

3. Ennakointi, varautuminen ja turvallinen ilmapiiri

Turvallisen oppimisympäristön luominen on jokaisen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön jäsenen vastuulla. Henkilöstön on hyvä tiedostaa oman vuorovaikutuksensa osuus erilaisissa tilanteissa ja pyrkiä omalla toiminnallaan ennaltaehkäisemään ja lieventämään tilanteiden kärjistymistä. Erityistä huomiota kiinnitetään tilanteiden ennakointiin.

Lapsia ohjataan ja opetetaan toimimaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Vuorovaikutustaitoja ja ennakointia harjoitellaan lasten kanssa rauhallisissa oppimistilanteissa. Lisäksi hyödynnetään ennakoivasti erilaisia lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista tukevia keinoja.

Useissa tutkimuksissa esiin nostettuja käytäntöjä ehkäistä ja lieventää haastavia tilanteita ovat myönteisen vuorovaikutuksen ylläpitäminen, yksilöllinen ohjaus, stressitekijöiden tunnistaminen ja vähentäminen, mahdollisuus lepoon, tilan ja ajan antaminen, vaihtoehtoisten toimintamallien etsiminen ja tarjoaminen sekä kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelman ja muiden suunnitelmien laatiminen.

Lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ei sallita kiusaamista, väkivaltaa eikä häirintää. Henkilöstöllä on keskeinen rooli lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisessa sekä lasten ristiriitojen rakentavasta selvittämisestä. Häirintä-, kiusaamis- tai

väkivaltatilanteista keskustellaan lasten huoltajien kanssa ja etsitään yhdessä ratkaisuja.

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on tärkeitä varautua siihen, että jos fyysisiä rajoittamistilanteita syntyy, niin henkilökunta on koulutettu tilanteiden ennaltaehkäisyyn, riskien arviointiin sekä eettiset näkökulmat ja keskeiset normit huomioivaan turvalliseen toimintaan. Fyysinen rajoittaminen on osaamista vaativa tilanne, johon liittyvistä toimenpiteistä, ohjeista ja normeista koko henkilöstön tulee olla tietoinen. **Fyysisen rajoittamisen tilanteita on tärkeää harjoitella. Näin voidaan varmistaa fyysisen rajoittamisen kohteena olevan lapsen turvallisuus ja myös suorittavien henkilöiden turvallisuus.**

4. Lapsen rauhoittaminen haastavassa tilanteessa

Milloin rauhoittaminen suoritetaan:

Lapsen fyysinen rauhoittaminen toteutetaan silloin, kun hän toiminnallaan vahingoittaa itseään, toisia ihmisiä, ympäristöä tai omaisuutta. Toimeen ryhdytään, jos ennakkoinnilla sekä tavanomaisilla ohjauskeinoilla ei ole ollut toivottua tulosta ja se on em. kriteerien täyttämiseksi välttämätöntä.

Miksi:

Fyysisen rauhoittamisen tavoitteena on saada lapsen voimakas aggressio laantumaan. Tilanteen lempeä, mutta päättäväinen läpivienti asianmukaisella purkamisella mahdollistaa parhaimmillaan haasteen muuttumisen pedagogiseksi tapahtumaksi, jossa lapsi oppii uusia menetelmiä negatiivisten tunteiden ilmaisukeinoiksi.

Miten toimia:

Lapsen fyysisen rauhoittamisen tilanteessa on erittäin tärkeää säilyttää oma maltti ja rauhallisuus. Lapsi voi pyrkiä provosoimaan sanallisesti, käyttää rumaa kieltä ja yrittää satuttamaan rauhoittajaansa. Lasta ei

satuteta eikä alisteta, vaan aikuinen luo tilanteeseen turvallisen tilan ja rajat omalla rauhallisuudellaan ja sensitiivisellä päättäväisyydellään.

Kesto:

Lähtökohtana on lyhin mahdollinen aika, jolloin tilanteen rauhoittuminen on varmistettu. Indikaattoreina ovat lapsen kyky kuulla ja ymmärtää puhetta, ja hän kykenee hallitsemaan omaa käytöstään. Tapahtuma käydään läpi lapsen kanssa ts. mitä tapahtui, miksi lasta rauhoitettiin kiinnipitämällä ja miten jatkossa voitaisiin menetellä, ettei ajauduta vastaavaan tilanteeseen. Lapselle on tärkeää kokea aikuisen hyväksyntä ja välittäminen vaikean tilanteen jälkeen.

Yhteistyö huoltajien kanssa:

Tapahtumasta ilmoitetaan vanhemmille heti saman päivän aikana. Asia voidaan käydä läpi pienverkostossa tarpeen vaatiessa. Jos lapsen käyttäytymisessä on odotettavissa ko. haasteellisuutta, asiaa on edullista pohtia jo lapsen saapumisvaiheessa ja vasu-keskusteluissa.

Esiopetuksen osalta on syytä huomioida, että rehtori voi perusopetuslain 36 b §:n mukaisesti evätä oppilaan osallistumisen opetukseen enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos on olemassa vaara, että toisen oppilaan taikka koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii oppilaan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi taikka opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti oppilaan häiritsevän käyttäytymisen vuoksi.

Oppilaan osallistuminen opetukseen voidaan evätä myös seuraavaksi työpäiväksi, mikäli opetuksen järjestäjä tarvitsee aikaa suunnitella oppilaan paluuta takaisin opetukseen ja tarjota oppilaalle oppilashuollon palveluita sekä tukea turvallista paluuta opetukseen.

Opetuksen epäämisestä on ilmoitettava oppilaan huoltajalle ja tarvittaessa koulun sijaintikunnan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavalle viranomaiselle. Opetuksen epääminen tulee kirjata. Oppilasta ei saa jättää ilman valvontaa opetuksesta epäämisen jälkeen. Epäämisen aikana oppilaalle on järjestettävä 36 h §:ssä

tarkoitettuna oppilashuoltona mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti oppilashuollon psykologin tai kuraattorin kanssa. Lisäksi oppilaalle on järjestettävä muu hänen tarvitsemansa tuki epäämisen aikana ja oppilaan palatessa opetukseen. Oppilaalle tehdään suunnitelma opetukseen palaamisen tukemiseksi.

5. Lapsen fyysinen ohjaaminen

Fyysisellä ohjauksella tarkoitetaan lapsen käyttäytymiseen liittyvän itsesäätelyn tukemista siten, ettei lapsi satuta itseään, toisia ihmisiä, eikä vahingoita omaisuutta ja ympäristöä.

Tilanteessa aikuisen puheen tulee olla selkeää, lyhyttä, täsmällistä ja ymmärrettävää. Viimekätisenä toimenpiteenä toteutettava fyysinen rajoittaminen täytyy saattaa sensitiivisen päättäväisesti rauhoittumispisteeseen, muutoin se menettää tarkoituksena ja välittää lapselle vahingollisen signaalin.

Fyysinen ohjaaminen voidaan jakaa kahteen tilannemalliin, sylihoitoon ja estämiseen.

Sylihoito:

Lapsi voidaan ottaa sylihoitoon aikuisen toimesta viimekätisenä vaihtoehtona aikaisemmin kuvatuin kriteerein tai hän voi hakeutua siihen myös oma- aloitteisesti tunnistaessaan tunnetilansa sitä vaativan. Lapsella on lupa purkaa tunteensa ja aikuinen tukee häntä prosessissa. Kun tilanne on saavuttanut rauhoittumisen vaiheen, on otollista sanoittaa tapahtunutta ja käydä läpi vaihtoehtoisia malleja voimakkaan tunteen haltuun ottamiseksi. Aikuisen tehtävänä on osoittaa hyväksyntää ja ymmärrystä lapsen voimakasta tunnetta kohtaan jopa kiittää lasta rohkeudesta antaa sen tulla esiin. Se antaa mahdollisuuden uuden ja rakentavamman tavan löytämiseen.

Estäminen:

Estämistilanteessa aikuisen suojelee ja rauhoittaa. Estämistä käytetään, jos sanallinen rajoittaminen, koskettaminen tai muu tavanomainen ohjaaminen ei tuota tulosta. Sillä estetään esimerkiksi lasta satuttamasta itseään puremalla, raapimalla tai päättään hakkaamalla. Myös toisiin kohdistuva aggressio estetään samalla tavalla. Tilanteessa toimintaan puututaan ohjaamalla lapsen kättä, jalkaa tai päätä. Samalla pyritään katsekontaktiin ja sanallistetaan kielto päättäväisesti: "Et saa tehdä noin". Tärkeää on huomioida myös kaltoin kohdelluksi tulleen lapsen tunteen käsittely ja tarvittaessa sanoittaminen. Aggression kohteena olleelle lapselle tuodaan esiin, että häntä on kohdeltu väärin, eikä hänen satuttamisensa ole ollut hyväksyttävää.

6. Tapahtuman purkaminen ja jälkikäsittely

Jälkikäsittely tehdään lapsen valmiudet, tiedot ja taidot huomioiden mahdollisimman pian tilanteen jälkeen, kun kaikki osapuolet ovat siihen valmiita. Jokaisella tilanteessa mukana olleella tulee olla mahdollisuus tulla kuulluksi, kertoa omista kokemuksistaan ja tuntemuksistaan. Tarvittaessa mukaan voi pyytää esihenkilön, varhaiskasvatuksen perheohjaajan (VAKAPEO) tai muun asian tiimoilla toimivan henkilön.

Jälkikäsittelyn tavoitteena on opettaa lapselle vaihtoehtoinen strategia tunteiden ja käyttäytymisen säätelyyn, oppimiskokemuksen mahdollistaminen ja aikuisen tuen tarjoaminen tilanteiden ehkäisyssä.

Monialaista yhteistyötä voidaan hyödyntää sekä varhaiskasvatuksessa että esiopetuksessa osaamisen vahvistamisen tukena. Pyhjärven LAKASTU-ryhmä ja tulevaisuuden perhekeskus voivat toimia ko. roolissa. Tilanteen jälkikäsittelyssä on muun muassa arvioitava, minkälaisia opiskelu- ja terveydenhuollon palveluita tarvitaan esiopetuksessa. Lisäksi arvioitavaksi voivat tulla lapsen tai henkilöstön kyky jatkaa työpäivää.

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ei voi muodostua toimintamallia, jossa fyysisestä rajoittamisesta tulee normaali arkipäiväinen käytäntö.

Fyysisen rajoittamisen tilanteen jälkeen on pyrittävä löytämään syy siihen, miksi tilanteeseen päädyttiin. Syyn selvittyä fyysiseen rajoittamiseen johtavaa tilannetta tulee jatkossa välttää tai yrittää toteuttaa tilanne toisin.

Jälkikäsitteilyssä tulee huomioida tilanteen silminnäkijät ja henkilöt, joihin tilanne on mahdollisesti vaikuttanut. Mikäli muita lapsia on ollut läsnä tilanteessa, jossa lasta on fyysisesti rajoitettu, on tilanne hyvä käydä läsnä olevien lasten kanssa läpi. Lisäksi lasten huoltajia on hyvä yleisellä tasolla ilman nimi- ja muita yksilöintitietoja tiedottaa, että lapsi on tänään varhaiskasvatuksessa / esiopetuksessa saattanut nähdä tilanteen, jossa toista lasta on fyysisesti rajoitettu.

Asianmukainen rajoitustoimenpiteiden käytön kirjaaminen on edellytys sille, että perusoikeuksien kuten ihmisarvoisen kohtelun, henkilökohtaisen vapauden, koskemattomuuden ja turvallisuuden turvaamisesta voidaan jälkikäteen varmistua. Tilanteiden raportoinnissa ja dokumentoinnissa noudatetaan työnantajan ohjeistuksia. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestäjän on huolehdittava, että toimipaikan johtajalla ja henkilöstöllä on riittävä tieto paikallisista toimintatavoista.

7. Muistilista

- 1. Luo ja mahdollista turvallinen oppimisympäristö.**
- 2. Huomioi tilanteiden ennakointi ja vuorovaikutustaitojen sekä itsesäätelytaitojen opettaminen.**
- 3. Varaudu rajoittamistilanteisiin. Harjoittele mielikuvissa sekä opastuksissa.**
- 4. Pyri rauhoittumisen saavuttamiseen pedagogisin keinoin. Mahdollista pedagoginen ulottuvuus myös fyysisessä rajoittamisessa.**
- 5. Muista, että fyysinen rajoittaminen toteutetaan viimesijaisena toimenpiteenä, jos tilanne edellyttää välitöntä puuttumista, eikä vaaraa aiheuttavan toiminnan estäminen muilla keinoilla ole mahdollista.**
- 6. Päästä fyysinen rajoittaminen heti, kun se ei enää ole ehdottoman välttämätöntä.**
- 7. Aloita tapahtuman purkaminen ja jälkikäsittely mahdollisimman pian tilanteen jälkeen.**
- 8. Viesti ja tee yhteistyötä huoltajien kanssa nopeasti ja avoimesti.**

Lähteet

finlex.fi

oph.fi

Keuruun kaupungin varhaiskasvatuksen julkaisut

Hurme & Kyllönen: Turvassa! vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin, 2014.

Riihonen & Koskinen: Kuinka kiukku kesytetään. Lasten aggressiokasvatus, 2020.